

Bankructwo małego Dżeka **Janusza Korczaka jako studium** **przedsiębiorczości**

DOI: 10.47050/65591760.108-121

Zygmunt Kawecki

Janusz Korczak napisał *Bankructwo małego Dżeka*, aby pokazać zarówno dzieciom, jak i dorosłym proste zasady ekonomiczne w gospodarce rynkowej. W swojej powieści odniósł się do przykładu dziecka żyjącego w społeczeństwie amerykańskim, które w fazie swojego rozwoju w szkole podstawowej nagle postanawia poprowadzić klasową wypożyczalnię książek, a następnie rozszerza działalność na zainteresowania koleżanek i kolegów z klasy. Ta krótka powieść stanowi kompendium przedsiębiorczości. Zdaniem autora warto przywrócić ją do kanonu lektur języka polskiego, choć może się zdarzyć, że ze względu na archaiczny język i luki wykształcenia ekonomicznego współczesnej młodzieży i ich rodziców nie będzie się cieszyła powodzeniem. Stąd przypomnienie lektury obowiązującej wiele lat temu, aby rozpocząć właściwe kształtowanie przedsiębiorczych postaw już od najmłodszych lat. W niniejszym tekście przedstawiono interpretację starego tekstu literackiego w świetle nowej podstawy programowej z przedsiębiorczości.

— **Słowa kluczowe:**

edukacja ekonomiczna
edukacja w zakresie przedsiębiorczości
Janusz Korczak
kompetencje kluczowe
kompetencje przedsiębiorcze
podstawa programowa
postawy przedsiębiorcze dzieci i młodzieży

Bankruptcy of Little Jack by Janusz Korczak as a study of entrepreneurship

DOI: 10.47050/65591760.108-121

Zygmunt Kawecki

Janusz Korczak wrote a story of *Bankruptcy of Little Jack* to show both children and adults simple rules in market economy. In his story, Korczak showed a young American boy, who was a pupil of elementary school. Suddenly, this child decided to run a business of his own as a librarian in his class. Being in his third class, he expanded his school business considering interests of his colleagues. This short story written by Korczak presents the core of entrepreneurial competences. In author's opinion, this story, written nearly 100 years ago, is worth bringing back to the set of books obligatory in the Polish language education. However, it might be not interesting for the youth, because of an archaic language and a lack of economy knowledge among young children and their parents. Despite of the outdated form, the story written by Korczak is an example how to develop and from entrepreneurial attitude among children. This chapter presents an interpretation of the old literary text in the light of the new entrepreneurship curriculum.

—— **Keywords:**

economic education

entrepreneurship education

entrepreneurial attitudes of children and youth

Janusz Korczak

key competences

entrepreneurial competences

core curriculum

Wstęp

Nierzadko można się spotkać z opinią, że nauczanie przedsiębiorczości w szkołach ogólnokształcących jest nieporozumieniem, że tego nie można nauczyć, tylko trzeba po prostu ją w sobie mieć, więc albo ma się zdolność i ochotę do podejmowania oraz prowadzenia działalności gospodarczej, albo się jej nie ma i mieć nie będzie. Często dodaje się do tego jeszcze, że pojawienie się przedsiębiorczości jako przedmiotu jest przejawem kapitalistycznego neofityzmu. Zapomina się przy tym, że działalność gospodarcza jest rodzajem aktywności społecznej i człowiek wyedukowany, choć na przeciętnym poziomie, powinien ją rozumieć, co wcale nie znaczy, że powinien ją prowadzić. Generalnie, jak się wydaje, w systemie edukacji często nie docenia się wychowawczych funkcji ani możliwości pojawiających się przy nauczaniu przedsiębiorczości. Uwadze krytyków umyka zwłaszcza patriotyczny aspekt nauczania tego przedmiotu.

Doceniano go w pierwszych latach niepodległości naszego kraju odzyskanej po zakończeniu pierwszej wojny światowej, gdy trzeba było odbudować gospodarkę i gdy potrzebni byli ludzie, którzy potrafiliby, a zarazem chcieliby, podjąć ten trud i umieli świadomie włączyć się w tę pracę. Był to czas tłumaczenia ludziom, na czym polega działanie demokratycznego państwa, czym jest wolność gospodarcza i na czym polega odpowiedzialne społecznie podejmowanie i prowadzenie działalności gospodarczej.

Zdano sobie sprawę, że tę „pracę u podstaw” trzeba zaczynać od najmłodszych, bo oni są przyszłością polskiego samostanowienia i polskiej gospodarki. Starano się promować owo dzieło rozmaitymi sposobami. Jednym z nich było pokazywanie dzieciom, czym są państwo i gospodarka, zachęcając je do lektury książek pokazujących, co stanowi ich istotę oraz mechanizm funkcjonowania i rozwoju. Takie książki zaczęły zatem powstawać. Szczególnie udane okazały się te, które wyszły spod pióra Janusza Korczaka, nie tylko wybitnego nauczyciela i wychowawcy, lecz także pisarza. Pisząc *Króla Maciusia Pierwszego*, pokazywał w baśniowej formie, jak funkcjonuje państwo, i przekonywał, że powinno to być państwo demokratyczne. Natomiast zawiłości gospodarki i gospodarowania przedstawił w książce *Bankructwo małego Dżeka*.

Edukacja ekonomiczna i promowanie postaw przedsiębiorczych w *Bankructwie małego Dżeka*

Książka została napisana głównie dla dzieci w wieku szkoły podstawowej, ale jest to lektura wzbogacająca wiedzę zarówno dzieci,

jak i dorosłych. Propaguje wartości, które można rozpatrywać w różnych aspektach, zwłaszcza że traktuje o aktywności dzieci w wieku szkolnym. Pokazuje, jak należy kształtować ich przedsiębiorcze postawy, i dowodzi, że należy ich uczyć już na wczesnym etapie edukacji młodych ludzi.

Powieść ta została napisana przez Janusza Korczaka blisko 100 lat temu, jest więc nieco archaiczna językowo, ale zawiera ponadczasowy przekaz. Jej bohaterami oprócz małego Dżeka są jego koleżanki i koledzy z klasy. Książka jest ciekawym spojrzeniem autora na ówczesny świat, a przede wszystkim na gospodarkę, która w swej istocie jest ponadczasowa co do meritum, choć zmienne są formy jej przejawiania. Przedstawiając zachowania dzieci, Korczak wprowadza czytelnika w świat gospodarki. Przywołuje elementarne zasady etyki i ludzkiej psychiki, podkreśla potrzebę uczenia się. Autor przenosi czytelników w świat finansów w taki sposób, że zdaje się wywoływać u nich potrzebę bycia przedsiębiorczym, a jednocześnie uświadamia ryzyko związane z podejmowaniem i prowadzeniem działalności gospodarczej i pokazuje, jak sobie z nim radzić. Wczytując się dokładnie w treść tej książki, można w niej odnaleźć myśli i cele dydaktyczne oraz wychowawcze, które także przyświecały autorom obecnej podstawy nauczania przedsiębiorczości (Rachwał i in. 2018; Borowiec-Gabryś, Kilar, Rachwał 2018). Nawiązują one także do wytycznych wynikających z poprzednich podstaw programowych, celów i treści kształcenia określonych w programach nauczania (Kurek, Rachwał, Szubert 2012; Rachwał, Kurek, Boguś 2016) oraz podręczników do przedsiębiorczości (Makieła, Rachwał 2002a, 2002b, 2015).

Literacka narracja dotyczy świata dziecięcego i jego kontekstów z początków ubiegłego wieku, ale kreśli uniwersalne mechanizmy rządzące gospodarką i gospodarowaniem. Symptomatyczne jest przy tym właśnie to, że zakres wiedzy, jaki płynie z lektury tej powieści, jest kompatybilny z wiedzą, umiejętnościami i postawami wskazanymi w aktualnej podstawie programowej podstaw przedsiębiorczości nauczanych w polskich szkołach. Co więcej, Korczak pokazuje, co czują bohaterowie tej powieści, nawiązując różnego rodzaju relacje, dokonując wyborów, a zwłaszcza podejmując próby rozwiązania wielu problemów, jakie rodzi rozpoczynanie i prowadzenie działalności gospodarczej w świecie, który daleki jest od ideału. Wskazuje, jak ważne są w takich sytuacjach motywacja i cechująca dzieci chęć skutecznego działania. Dowodzi, że przedsiębiorczość jest immanentną cechą psychiczną człowieka,

a więc także dziecka, a rzecz jedynie w tym, by ją umieć wydobyć i pozytywnie uformować.

— **Walory wychowawcze powieści**

Korczak pokazuje, że w celu podjęcia i prowadzenia działalności gospodarczej z zamiarem odniesienia sukcesu i sprostania wyzwaniom, jakie niesie ryzyko związane z jej uprawianiem, trzeba mieć pewne przymioty i pewną wiedzę o mechanizmach i prawidłowościach rządzących tą działalnością oraz związanych z nią „dobrych praktykach”. Korczak opisuje cechy charakteru, które powinien posiadać człowiek prowadzący działalność gospodarczą, oraz zakres wiedzy, który może wspierać małego przedsiębiorcę w chwilach sukcesu i w momentach porażki. To zaś stanowi nie tylko o walorach edukacyjnych tej książki, lecz także o jej walorach wychowawczych, a jej zasadniczym uniwersalnym przesłaniem jest teza, że ludzi trzeba od najmłodszych lat zaznajamiać z mechanizmami rządzącymi gospodarką i gospodarowaniem, wykorzystując przy tym naturalną ludzką skłonność do bycia przedsiębiorczym, traktowaną jako narzędzie wychowawcze. Choć należy przyznać, że teza ta nigdzie na kartach tej książki nie została wprost przedstawiona.

— **Rola rodziców w kształtowaniu postaw przedsiębiorczych dzieci**

Korczak pokazuje, że dzieci sposobione do przedsiębiorczości i wychowywane poprzez nią wymagają wsparcia ze strony dorosłych, którzy powinni pomagać im w realizacji ich planów. Skuteczna pomoc starszych powinna mieć charakter wzajemnego dialogu dorosłych i dzieci. Autor wskazuje na znaczenie dialogu od początku powieści, kiedy poznajemy małego Dżeka, jego dom, rodziców i młodszą siostrę. Korczak podkreśla, że Dżek jest kochany przez swoich rodziców. Rodzice rozmawiają z nim i tłumaczą zasady, które obowiązują w życiu. Z tych rozmów Dżek wynosi takie wartości jak uczciwość, pracowitość i punktualność, które powinny także cechować człowieka o postawie przedsiębiorczej. Nie są to tylko czcze słowa, bo przykład pracowitych rodziców kształtuje charakter małego Dżeka, przekonując go, że nie tylko mówią, jak należy postępować, lecz także sami tak właśnie postępują. W domu Dżeka się nie przelewa. Rodzice chłopca rozważnie i ostrożnie podejmują wszelkie finansowe decyzje. Z takimi samymi problemami będzie musiał się uporać już wkrótce w szkole mały Dżek. Mierząc się z nimi, stara się być

szlachetny. Postępuje podobnie jak jego ojciec, który myśląc o swoich dzieciach, potrafił sobie odmawiać drobnych przyjemności.

Ojciec Dżeka podkreśla, że wszystko, co osiągnął, zawdzięcza pracy własnych rąk. I tę prostą zasadę mały Dżek wprowadza powoli w swoje życie. Na początku dostrzega, że nie ma w szkole przyjaciół, a przecież powinien ich mieć. Szybko uczy się, że działając na rzecz klasy i szkoły, można pozyskać przyjaźń oraz wsparcie koleżanek i kolegów. Dżek jest dobrze ułożonym chłopcem. Jest to cecha charakteru, którą wyniósł z rodzinnego domu. Trafia do szkoły, która uczy szacunku dla ludzi i przedmiotów. Jest to także postawa, którą Dżek wyniósł z domu. Ojciec wpoił mu poszanowanie ksiązek oraz zamiłowanie do porządku wokół siebie. Czytanie ksiązek oraz utrzymanie ładu to umiejętności, które potem przydadzą się Dżekowi w założonym przez niego „biznesie”, bo prowadzenie działalności gospodarczej tego wymaga.

Cechy osobowości Dżeka jako wyraz postaw etycznej przedsiębiorczości

Dżek stara się tak rozmawiać z dziećmi i dorosłymi, aby nikogo nie urazić. Wie, że jeśli w rozmowach z dorosłymi dobiera się słowa podkreślające szacunek dla nich, to w konsekwencji można liczyć u nich „na lepsze rezultaty”. Potrafi też być asertywny, a więc posiada kolejną cechę ważną dla osoby przedsiębiorczej (Rachwał 2004, 2005, 2006). W sytuacji, w której nie chce pożyczyć swojej ksiązki koledze, potrafi przedstawić wychowawcy konkretny argument. Broni go nawet za cenę upokorzenia i popadnięcia w niełaskę u nauczycielki. Tymczasem wychowawcy po prostu nie zrozumiała Dżeka, a co gorsza, chłopiec lepiej materialnie sytuowany niż Dżek wyszedł w tym starciu na anioła, choć nim nie był. Korczak pokazał tym samym oblicze sporej, niestety, części prowadzących działalność gospodarczą, czasem tak roszczeniowe, że aż trudno zrozumieć, dlaczego takie jest.

Jednak Dżek potrafi być koleżeński, kiedy pożycza innemu koledze ostatnią stalówkę podczas dyktanda i ryzykuje, że sam może zostać bez pióra, jeśli to jemu przytrafi się złamanie stalówki. Z tej prostej sytuacji wyłania się postawa chłopca, który potrafi podjąć ryzyko, a jednocześnie być przyjaznym ludziom, osoba o postawie przedsiębiorczej powinna zaś właśnie taka być. Umiejętne podejmowanie ryzyka jest bowiem niezbędne we wszelkiego rodzaju zachowaniach towarzyszących działalności gospodarczej. Znajduje to swoje odzwierciedlenie

we współczesnej podstawie programowej z przedsiębiorczości (Rachwał i in. 2018) i było podkreślane w próbach definiowania przedsiębiorczości jako cechy osobowości (Rachwał 2005).

Rola szkoły w kształtowaniu postaw przedsiębiorczych

Szkoła, do której uczęszcza mały Dżek, jest typowa. Niczym się wyróżnia. Mimo upływu lat przypomina współczesną. Dzieci zachowują się podobnie jak współczesne dzieci. Niektóre są grzeczne, a inne nie, niektóre chcą się dobrze uczyć, a inne wręcz przeciwnie, ale wszystkie chcą się spełniać, realizując różnego rodzaju aktywności. Są takie dzieci, które psocą, i te podlegają karom powszechnie stosowanym wtedy w szkołach. Jednak kiedy przyjrzymy się dokładniej wychowawczyni, uczniom i ich rodzicom, wyłania się obraz szkoły, w której uczeń jest traktowany podmiotowo, natomiast nauczyciel jest osobą odpowiedzialną za wychowanie wszystkich dzieci i jest kimś na wzór urzędnika państwowego, któremu należy się szacunek.

Najważniejszym momentem w szkolnym życiu małego Dżeka wydaje się ten, kiedy na prośbę wychowawczyni chłopak zgodził się poprowadzić klasową biblioteczkę. Wykorzystywał w tej pracy cechy, które nabył w swoim dotychczasowym życiu. Było to zamiłowanie do czytania, ładu i porządku, ale były to również: uczciwość, asertywne przedstawianie argumentów oraz szacunek do ludzi. Te cechy stanowiły fundament i przygotowanie do prowadzenia własnej działalności gospodarczej. Pozwalały rozpoznawać to, co dobre, i to, co złe, pozwalały postępować w sposób, który dziś nazywamy społecznie odpowiedzialnym. Odniesienia do społecznej odpowiedzialności przedsiębiorców oraz uczciwości w biznesie i szacunku dla innych osób mają swoje znaczące miejsce we współczesnej podstawie programowej (Rachwał i in. 2018).

Rola dziadków i innych osób dorosłych w rozwijaniu postaw przedsiębiorczych dzieci

Kolejny milowy krok w życiu małego Dżeka nastąpił, kiedy dostał od dziadka jednego dolara. W podziękowaniu napisał, że przeznaczy ten pieniąż na zakup książek, ponieważ w szkole pełni funkcję bibliotekarza. Postanawia je kupić w sklepie pana Tafta. Dżek zna pana Tafta z wcześniejszych zakupów i sądzi, że ten darzy go dużym zaufaniem. Janusz Korczak nazywa pieniądze otrzymane od dziadka kapitałem zakładowym działalności gospodarczej, jaką jest prowadzona przez

Dżeka klasowa biblioteka. W symboliczny, piękny sposób autor wskazał więc na rolę dziadków w rozwijaniu postaw przedsiębiorczych wnuków.

Od tego momentu zaczynają się bliższe spotkania Dżeka z panem Taftem, ale zanim do tego doszło, Dżek musiał przekonać starego sklepikarza o swoich uczciwych zamiarach oraz o tym, że nie zrobił niczego złego, zdobywając pieniądze, z którymi przyszedł. Choć wykazał się asertywnością, dopiero interwencja matki rozproszyła podejrzliwość starego subiekta. Wkrótce pan Taft stał się głównym doradcą biznesowym małego Dżeka. Pomagał mu sprawdzać rachunki, a więc badał finanse prowadzonej przez niego działalności gospodarczej pod kątem jej pasywów i aktywów. Nazywał je „książką wpływów” i „książką wydatków”. Na ich podstawie dokonał bilansu przedsięwzięcia Dżeka przed rozszerzeniem działalności, ponieważ Dżek postanowił zdobyć od dzieci nowe środki finansowe i założyć kooperatywę, czyli coś w rodzaju spółdzielni czy spółki z ograniczoną odpowiedzialnością mającej wielu udziałowców.

Było to kolejne przedsiębiorcze działanie, którego bez pomocy osoby dorosłej z dużym doświadczeniem w prowadzeniu działalności gospodarczej małe dziecko nie byłoby sobie w stanie wyobrazić ani z którym nie umiałoby sobie poradzić. Nawet pomoc i przychyłność wychowawczyni na niewiele by się zdała, ponieważ pozyskanie nowych środków finansowych od dzieci wiązało się z dużą odpowiedzialnością i mogła tego dokonać jedynie osoba, która już się sprawdziła w prowadzeniu działalności gospodarczej i cieszyła zaufaniem społecznym. W przypadku Dżeka chodziło o zaufanie klasy, wychowawczyni i dyrekcji szkoły.

Po rozszerzeniu działalności Dżek jako osoba w sposób szczególnie narażona na wszelkiego rodzaju podejrzenia oraz negatywne zachowania kolegów spotyka się z ich nieetycznymi zachowaniami. Jest mu z tego powodu szczególnie przykro. W głębi swojej dziecięcej duszy mocno przeżywa takie sytuacje, przenosząc je do domu. Dla rodziców był to sygnał, że z ich synem dzieje się coś złego i należy go wspierać. Olbrzymią pomoc okazała mama, która porozmawiała z panem Taftem i poradziła Dżekowi, aby nie podejmował żadnej ważnej decyzji bez niego. Znamy w działalności gospodarczej takie osoby lub firmy, które podejmują się udzielenia wsparcia podmiotom gospodarczym i indywidualnym osobom, aby zapobiec wypaleniu i frustracjom, zwłaszcza w obliczu nieetycznej konkurencji. W przypadku Dżeka wiązało się to

także z jego relacjami z kolegami, którzy nie szczędzili mu sarkastycznych i uszczypliwych przymiotników, ponieważ zwyczajnie mu zazdrościli sukcesu.

Kształtowanie postaw przezwyciężania trudnych momentów w biznesie

Jednak najtrudniejszy moment Dżek miał jeszcze przed sobą. Po rozszerzeniu działalności i zorganizowaniu kooperatywy stał się stałym bywalcem w sklepie pana Tafta. Tam uczył się pod jego pilnym okiem rachunkowości, w czym przydawała się znajomość matematyki. Pan Taft poprawiał również błędy ortograficzne, zwracając uwagę na porządek i poprawność zapisów. Dał też Dżekowi rekomendacje do swojego byłego wychowanka, który podstawy wiedzy o prowadzeniu działalności gospodarczej zdobywał w jego sklepie, a obecnie prowadzi hurtownię, i który za pośrednictwem pana Tafta wspierał działalność gospodarczą małego Dżeka. Tym samym chłopiec mógł rozszerzyć asortyment prowadzonej działalności.

Z jednej strony wzbudzało to podziw u innych, a z drugiej rodziło zachowania negatywne. Na takie nieprzyjemne zachowania musi być przygotowany każdy, kto podejmuje się prowadzenia działalności gospodarczej. Rady pana Tafta objaśniały małemu Dżekowi takie pojęcia jak „notariusz”, „kasa pożyczkowa”, „wierzyciel”, „bank” i „kredyt”, dzięki czemu został wprowadzony w sztukę zabezpieczania się przed nieuczciwością różnych osób. Korzystając z tej wiedzy, zawarł umowę na zakup rowerów dla swojej kooperatywy. Wkrótce przeżył jednak szok, kiedy rowery zostały skradzione, a kooperatywa zbankrutowała. Doświadczył tym samym tego, na czym polega nieuczciwość i niekorzystny, a niespodziewany przypadek losowy w prowadzeniu działalności gospodarczej. Zrozumiał, że są ludzie i firmy, którzy nie mają żadnych skrupułów w niegodziwych zachowaniach, ale dowiedział się też, że prowadząc działalność gospodarczą, nigdy nie należy tracić nadziei ani wiary w to, że można „odbić się od dna”. Dżekowi dopisało bowiem szczęście i rowery się odnalazły, choć on sam z powodu bankructwa podczas wakacji odpracowywał finansowe zaległości w sklepie pana Tafta, ucząc się jednocześnie trudnej, a zarazem odpowiedzialnej sztuki bycia kupcem, czy – jak byśmy to dziś powiedzieli – handlowcem.

Warto też zauważyć, za M. Glińskim (2018), że wspólnym mianownikiem wszystkich powieściowych zwrotów akcji jest pojęcie odpowiedzialności, a Korczak poprzez nieprzewidywalną ekonomiczną rzeczywistość pokazuje, iż każde działanie przynosi skutek i wiąże się z odpowiedzialnością. Dlatego można jego zdaniem powieść traktować jako podręcznik działania odpowiedzialnego (Gliński 2018). Należy przy tym zauważyć, że odpowiedzialność za podejmowane decyzje i swoje działania oraz innych ludzi traktowana jest jako jeden z podstawowych elementów przedsiębiorczości (Rachwał 2004), a w nowej podstawie programowej szczególne miejsce zajmują wymagania odnoszące się do kształtowania postaw, zwłaszcza odpowiedzialności (Rachwał i in. 2018).

Podsumowanie – walory wychowawcze i edukacyjne powieści

Jak wynika z powyższych rozważań, powieść Janusza Korczaka wprowadza treści, które stanowią podstawową wiedzę z zakresu przedsiębiorczości. Kształtuje umiejętności, które są konieczne w praktyce ludzkich zachowań w gospodarce i gospodarowaniu, pokazuje namacalnie, czym są postawy przedsiębiorcze oraz jak się one kształtują i jak powinny być kształtowane. Uzmysławia, że kształtowanie aktywności, odpowiedzialności za siebie i innych oraz umiejętne godzenie własnego dobra z dobrem innych ludzi jest podstawą współpracy, koniecznej tak w życiu, jak i w działalności gospodarczej.

Przedstawione w tej książce relacje Dżeka z koleżankami i kolegami dowodzą jasno, że bez zastosowania zasad pracy zespołowej nie byłoby sukcesu prowadzonej przez niego kooperatywy. Lektura tej, nieco zapomnianej już, powieści jest wielce przydatna z punktu widzenia wprowadzania do szkół elementów wiedzy o gospodarce i gospodarowaniu, zwanej niezbyt szczęśliwie „przedsiębiorczością”. Korczak sugerował tą powieścią potrzebę, a zarazem konieczność uczenia dzieci zasad prowadzenia drobnych przedsięwzięć gospodarczych już od wczesnych lat dzieciństwa. Nie pozostawiał złudzeń co do tego, że każda działalność gospodarcza obarczona jest ryzykiem i wymaga przewidywania wielu zagrożeń, ale jednocześnie pokazywał, jak sobie z nimi radzić. Dowodził, że bycie społecznie aktywnym i odpowiedzialnym kształtuje właściwe postawy życiowe, a podejmowanie działalności gospodarczej

przez dzieci jest doskonałym narzędziem wychowawczym i edukacyjnym zarazem.

Opowiadając historię małego Dżeka i jego bankructwa, Korczak zaprezentował w tej książce, niejako pośrednio, swoje zasady wychowywania dzieci. Pokazał, że najważniejsze w kształceniu i wychowywaniu jest dobro dziecka, że dziecku należy ufać i dziecko należy bronić. Warto o tych zasadach pamiętać i należy się ich trzymać, ucząc młodych ludzi wszystkiego, czego ich nauczyć trzeba, a więc i przedsiębiorczości. Jej nauczanie będzie jednak naprawdę skuteczne i atrakcyjne, a jednocześnie wychowawczo owocne, jeśli uda się teoretyczną wiedzę o gospodarce i gospodarowaniu połączyć z praktycznym działaniem.

Bibliografia

- Borowiec-Gabryś, M., Kilar, W., Rachwał, T. (2018), *Przedsiębiorczość jako kompetencja przyszłości* [w:] S. Kwiatkowski (red.), *Kompetencje przyszłości*, Seria Naukowa, t. 3, Warszawa: Fundacja Rozwoju Systemu Edukacji, s. 68–89.
- Korczak, J. (1924), *Bankructwo małego Dżeka* (I wydanie), Warszawa-Kraków: Towarzystwo Wydawnicze w Warszawie.
- Korczak, J. (1959), *Bankructwo małego Dżeka* (wydanie powojenne), Warszawa: Nasza Księgarnia.
- Kurek, S., Rachwał, T., Szubert, M. (2012), *Business Competencies in Polish School Curricula: Opinions of Teachers and Social Partners* [w:] M. Pilz, S. Berger, R. Canning (red.), *Fit for Business. Pre-Vocational Education in European Schools*, VS Verlag für Sozialwissenschaften, Wiesbaden: Springer, s. 61–88.
- Makięła, Z., Rachwał, T. (2002a), *Podstawy przedsiębiorczości. Program nauczania dla liceum ogólnokształcącego, liceum profilowanego i technikum*, Warszawa: Wydawnictwo Nowa Era.
- Makięła, Z., Rachwał, T. (2002b), *Podstawy przedsiębiorczości. Podręcznik dla liceum ogólnokształcącego, liceum profilowanego i technikum*, Warszawa: Wydawnictwo Nowa Era.
- Makięła, Z., Rachwał, T. (2015), *Krok w przedsiębiorczość. Podręcznik do podstaw przedsiębiorczości dla szkół ponadgimnazjalnych*, Warszawa: Nowa Era.
- Rachwał, T. (2004), *Podstawy przedsiębiorczości – słownik dla liceum ogólnokształcącego, liceum profilowanego i technikum*, Warszawa: Wydawnictwo Nowa Era.
- Rachwał, T. (2005), *Kształtowanie postaw uczniów na lekcjach podstaw przedsiębiorczości*, „Przedsiębiorczość – Edukacja”, nr 1, s. 137–144.
- Rachwał, T. (2006), *Kształtowanie postaw przedsiębiorczych w edukacji szkolnej* [w:] B. Muchacka (red.), *Szkoła w nauce i praktyce edukacyjnej*, t. 2, Kraków: Oficyna Wydawnicza „Impuls”, Akademia Pedagogiczna w Krakowie, s. 427–434.

- Rachwał, T. (2017), *Entrepreneurship in School in the Conditions of the Education System Reform in Poland – a Voice in the Discussion on the Directions of Change*, „Przedsiębiorczość – Edukacja” („Entrepreneurship–Education”), nr 13, s. 330–339.
- Rachwał, T., Kilar, W., Kawecki, Z., Wróbel, P. (2018), *Edukacja w zakresie przedsiębiorczości w wychowaniu przedszkolnym, szkole podstawowej i szkołach średnich w świetle nowej podstawy programowej*, „Przedsiębiorczość – Edukacja”, nr 14, s. 389–424.
- Rachwał, T., Kurek, S., Boguś, M. (2016), *Entrepreneurship Education at Secondary Level in Transition Economies: A Case of Poland*, „Entrepreneurial Business and Economics Review”, nr 4 (1), s. 61–81.

—— **Netografia**

- Gliński, M. (2018), *Janusz Korczak – Bankructwo małego Dżeka*, culture.pl, culture.pl/pl/dzielo/janusz-korczak-bankructwo-malego-dzeka [dostęp 30.12.2018].